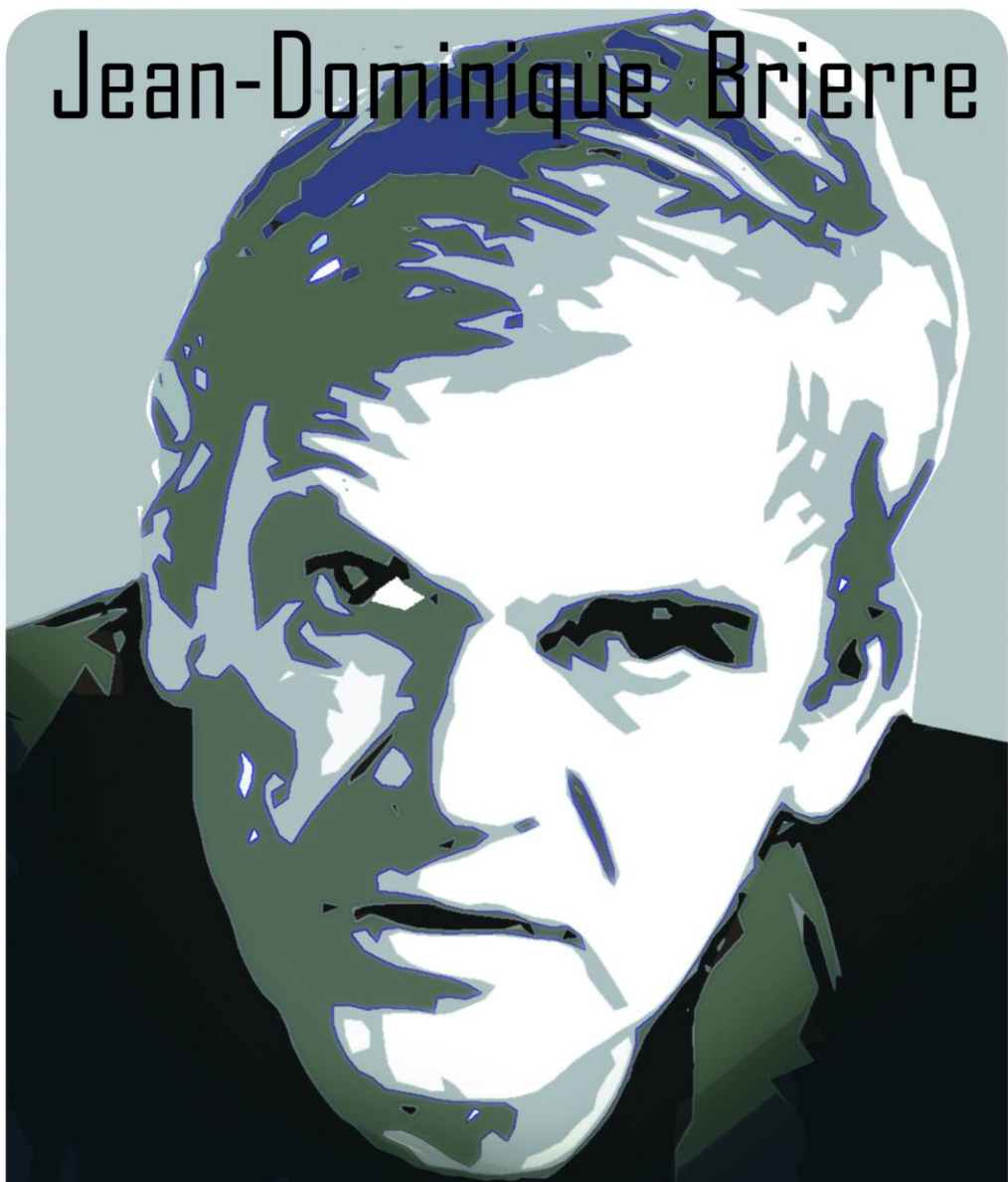

Jean-Dominique Brierre

MILAN KUNDERA

Život spisovatele

argo

MILAN KUNDERA

Život spisovatele

Jean-Dominique Brierre

MILAN KUNDERA

Život spisovatele

Přeložila Lucie Šavlíková

argo

Czech edition © Argo, 2020
Copyright © Éditions Écriture, 2019
Translation © Lucie Šavlíková, 2020

ISBN 978-80-257-3327-1 (váz.)
ISBN 978-80-257-3474-2 (e-kniha)

*„Narodil jsem se prvního apríla.
To má svůj metafyzický
význam.“*

Z rozhovoru s A. J. Liehmem, 1970

*„Za úspěch téměř vždy vděčíme
nepochopení.“*

Z rozhovoru s Normandem Bironem, 1979

Předmluva k českému vydání Kundera světový

Milan Kundera žije ve Francii od roku 1975, nejprve pobýval v Rennes, později v Paříži. V roce 1979 byl zbaven českého občanství (které mu po čtyřiceti letech bylo nakonec znovu uděleno) a o dva roky později se stal francouzským občanem. Po sametové revoluci se mohl do původní vlasti vrátit, ale rozhodl se jinak – podle svých slov nechtěl zažít exil podruhé. Podstatná část jeho spisovatelské dráhy je tedy spojena s Francií. Když v roce 2011 Kundera oslavil dvaosmdesátiny, francouzské domovské nakladatelství Gallimard vydalo reprezentativní výbor z jeho díla v prestižní edici *Bibliothèque de la Pléiade*. Z patnácti románů a esejů začleněných do dvousvazkového vydání je sedm napsáno původně v češtině a osm ve francouzštině.

Řeklo by se život a dílo rozpolcené mezi dvěma zeměmi, dvěma kulturami, dvěma jazyky. Je Kundera český, nebo francouzský spisovatel? „Obojí,“ zní odpověď, která se nabízí jako první. Při bližším pohledu by ale bylo přesnější odpovědět: „Ani jedno.“ Kundera je spisovatel světový, jeho dosah a renomé se budou v průběhu času jen rozšiřovat.

Narodil se v Brně a v jeho rané tvorbě byla všudypřítomná Morava. Když se počátkem padesátých let přesunul do Prahy, cítil se jako venkovan, na kterého se tamní intelektuálové občas dívají svrchu. A do Francie přijel s nálepkou českého disidenta, jíž se posléze jen těžko zbavoval. Byl však odjakživa přesvědčený, že literatura se nemá podřizovat

politice nebo rozmarům dějin. Podle něj má nést obecnější poselství, ukazovat lidský život v celé jeho složitosti. Vždy se tedy zasazoval o to, aby jeho dílo bylo chápáno výlučně z této obecné perspektivy. Vždy se hlásil k jedinému občanství – ke spisovatelskému. Z moravského, posléze českého, posléze francouzského autora se nakonec stal mezinárodně uznávaným autorem překládaným po celém světě.

Jak jeho sláva rostla, Kundera se víc a víc stahoval do ústraní. Od roku 1984 odmítá poskytovat fotografie a rozhovory. Za spisovatele má podle něj hovořit pouze dílo, proto se také hrozil myšlenky, že by se někdo pokusil o jeho životopis. Věděl jsem tedy, že nebudu mít možnost se s Kunderou setkat, ještě dřív, než jsem se vůbec do mapování jeho životní cesty pustil. O svém záměru jsem ho nicméně písemně informoval – a žádnou odpověď samozřejmě nedostal. Když kniha vyšla, zaslal jsem mu výtisk. O měsíc později mi k mému velkému překvapení přišel od Kundery lístek se vzkazem. Na přední straně byl notový záznam moldavského dětského popěvku. Na zadní straně poděkování za „velkou práci“, kterou jsem na jeho životopise odvedl. Ten lístek mám dobře schovaný.

Jean-Dominique Brierre
(v létě 2020)

1 Na troskách Rakouska-Uherska

Na podzim roku 1966, několik měsíců před vydáním svého prvního románu *Žert* – kterým na sebe o dva roky později upozornil i ve Francii – rozmlouval Milan Kundera se svým přítelem A. J. Liehmem. Když se ho tento pražský intelektuál, který rukopis právě dočetl, zeptal, jestli jde o beletrizovanou historii, Kundera se ohradil: „Vůbec ne. Když jsem se [...] v *Žertu* vrátil na chvíli do padesátých let, nešlo mi vůbec o nějaké senzační odhalování historických faktů, nešlo mi o to malovat takzvaný obraz doby.“¹ Kundera je „ahistorický“, protože v žádném případě nechce přinášet svědectví o své době. Přesto na rozdíl od svého oblíbeného Kafky vždy situuje romány do konkrétního historického období a místa. I jeho literární styl byl ostatně vždy odrazem určitého historického kontextu. Jak by také ne? Kundera vyrůstal v části Evropy, která byla mezi lety 1914 a 1989 ohniskem neustálých geopolitických změn.

Milan Kundera pochází z Brna. Když se 1. dubna 1929 narodil, mělo Československo za sebou teprve něco přes deset let existence. Až do 28. října 1918 tvořila Morava spolu s Čechami a Slovenskem nedílnou součást rakousko-uherské monarchie. Monarchie se srdcem ve střední Evropě, ale

1 A. J. Liehm, „Milan Kundera“ v knize *Generace*, Praha, Československý spisovatel, 1990.

s obrovským územím zasahujícím na východě až na Ukrajinu. Rakousko-Uhersko bylo mozaikou národností a jazyků, multikulturním prostorem, v němž se hovořilo německy, italsky, česky, slovensky, bulharsky, ukrajinsky, rusínsky, slovinsky, srbochorvatsky, rumunsky, maďarsky, polsky, a dokonce i jidiš, protože zde žila jedna z největších židovských komunit v Evropě. I přes tuto rozmanitost šlo o harmonické soužití. Tedy na první pohled. Navzdory jisté autonomii, kterou Rakousko-Uhersko jednotlivým územím poskytovalo, zde pod povrchem doutnaly české a srbské separatistické snahy, zpochybňující politickou nadvládu Rakouska a Uher.

Dvojhlavá monarchie měla oficiálně i dvě hlavní města, Budapešť a Vídeň. Kulturní metropolí v pravém slova smyslu byla nicméně na přelomu devatenáctého a dvacátého století Vídeň. Město zároveň provinční i kosmopolitní, vyhlášené svým životním stylem, dějiště významných uměleckých i vědeckých experimentů a novátorských počínů. Sigmund Freud tu vymyslel psychoanalýzu, svůj ohnivý a dekadentní styl si zde tříbili malíři Gustav Klimt či Egon Schiele. Vídeň byla i městem spisovatelů, otiskla se například v díle Arthura Schnitzlera nebo Stefana Zweiga. Narodil se zde Rakušan Hermann Broch, pobýval tu Robert Musil. Ale ze všeho nejvíc byla Vídeň městem hudby: „Odtud zářilo do světa nesmrtelné sedmihvězdičkové hudby, Gluck, Haydn a Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms a Johann Strauss, zde se slévaly všechny proudy evropské kultury; u dvora, šlechty, v lidu se německví pokrevně spojilo s prvky slovanským, maďarským, španělským, italským, francouzským, flanderským a byl to génius tohoto města hudby, který všechny kontrasty harmonicky přetavil v cosi nového

a jedinečného, rakouského a vídeňského.“² Tento tvůrčí kvas vyvrcholil na počátku dvacátého století hudební revolucí, kterou způsobili tři vídeňští rodáci: Arnold Schoenberg, Anton Webern a Alban Berg.

Sto kilometrů severně od Vídně, v mírném, harmonickém kraji vinic leží Brno, město se sedmisetletou historií, jehož dominanty tvoří dva kopce s katedrálou a hradem Špilberkem. Po připojení předměstských částí Králova Pole a Husovic se Brno (německy Brünn) stalo v roce 1919 druhým nejlidnatějším městem v mladé československé republice.

A právě v Králově Poli (tehdy ještě samostatném) se 17. dubna 1891 narodil Milanův tatínek Ludvík Kundera. Na jeho lásku k hudbě asi měla vliv i blízkost Vídně, nicméně za skutečný národní poklad byla v jeho kraji považována hudba česká a moravská. Jejím studiu se koneckonců Ludvík Kundera v letech 1909 až 1913 nevěnoval ve Vídni, ale na Akademii múzických umění v Praze, ač tehdy ještě rakousko-uherské. Zároveň studoval v Brně hru na klavír u skladatele Leoše Janáčka, který se posléze stal i jeho osobním přítelem. Kdyby dějiny nerozhodly jinak, možná by z Ludvíka Kundery byl klavírní virtuos.

Dne 28. července 1914 zavraždil srbský nacionalista v Sarajevě následníka rakousko-uherského trůnu, arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este. Rakousko-Uhersko vyhlásilo Srbsku válku a začal čtyřletý válečný konflikt, který zasáhl celou Evropu. Po válce se olbřímí monarchie čítající padesát milionů obyvatel rozpadla na sedm menších států, mezi nimiž bylo i Československo. První světovou válkou

2 Stefan Zweig, *Svět věerejška, vzpomínky jednoho Evropana*, Praha, Torst, 1994, překl. Eva Červinková.

vyvrcholilo dlouhodobé napětí mezi dvěma politickými koalicemi, Trojspolkem, jež tvořilo Rakousko-Uhersko, Německo a do roku 1915 Itálie (později, když Itálie přešla na druhou stranu a naopak se přidala Osmanská říše a Bulharsko, byl přetaven v tzv. Ústřední mocnosti), a Trojdohodou tvořenou Francií, Británií a Ruskem, k nimž se posléze přidala Belgie, Itálie, Japonsko a USA. V létě roku 1914 byl Ludvík Kundera povolán na frontu jako podporučík 8. pěšího pluku rakousko-uherské armády. Dne 25. května 1915 byl zajat a následný vír politicko-vojenských událostí ho zanesl až na Sibiř. Pro Čechy a Slováky, kteří se jak doma, tak v exilu zasazovali o nezávislost, se první světová válka stala nebývalou příležitostí, jak se rakousko-uherské nadvlády konečně zbavit.

Hned po propuknutí válečného konfliktu požádali Češi a Slováci žijící v Ruské říši cara Mikuláše II. o souhlas s vytvořením národní jednotky, v níž by bojovali proti Rakousku-Uhersku. Tak vznikla v roce 1915 jako součást ruské armády Česká družina. Od května téhož roku se rozhodla posílit své řady rekrutováním slovanských dezertérů a zajatců rakousko-uherské armády, kterých bylo na území Ruska asi dvaatřicet tisíc. Tímto způsobem se do České družiny, později přejmenované na Československé legie, dostal i Ludvík Kundera a založil v ní armádní orchestr, který sám řídil. Na jaře 1917 dorazil do Ruska Tomáš Garrigue Masaryk s cílem vybudovat zde z legií základ národního vojska.

Říjnová revoluce ale všechno obrátila naruby. Českoslovenští legionáři umístění v ukrajinském Kyjevě chtěli zůstat neutrální a žádali o převelení na západní frontu. Francouzská a anglická vláda to zamítla v přesvědčení, že se tyto záložní síly budou hodit v Rusku pro boj s Rudou armádou

v případě, že by bolševici získali převahu. Legionáři museli kvůli kruté ruské zimě zůstat několik měsíců na místě, v březnu 1918 se vydali směrem na východ až na Sibiř a cestou se účastnili několika bojů. Ačkoli v říjnu téhož roku již vznikla samostatná Československá republika v čele s prezidentem Masarykem, legionáři jako oběti příměří stále neměli povolen návrat do vlasti. Jejich evakuace z Vladivostoku začala až v lednu 1919.

Když se po strastiplných peripetiích sibiřské anabáze vrátil Ludvík Kundera v roce 1920 do Brna, politická situace vypadala úplně jinak. Rozlehlá nesourodá říše zmizela a uvolnila místo malé demokratické republiky. Padesát let trvající rakousko-uherská monarchie ale nezmizela tak docela. Vzpomínka na časy, kdy Češi žili ve stínu větší entity, přežívala v myslích ještě dlouhá léta, a dokonce i u těch, kdo se narodili až po rozpadu Rakouska-Uherska. Milan Kundera to naznačil v románu *Kniha smíchu a zapomnění* při popisu postavy Karlovy matky: „Nosila cop. No ovšem, to bylo ještě za starého Rakouska-Uherska. Vídeň byla hlavní město. Maminčino gymnázium bylo české a maminka byla vlastenka.“ Spíš než život v monarchii ale Kunderu zaujalo rozjaření provázející přechod ze starého do nového světa: „O tom oni nemají ani potuchy, jaké to bylo, když se po válce rozpadlo Rakousko-Uhersko! Ta radost! Těch písní a těch praporů!“ Později, ve světle nových událostí už na onu euforii nahlížel kritičtěji. V roce 1983, tedy v době, kdy jeho země byla už léta pod nadvládou jiné mocnosti – tentokrát sovětské –, si Kundera představoval, jak by to vypadalo, kdyby se Rakousko-Uhersko nerozkouskovalo, nýbrž stalo silným státem, který by střední Evropu bránil před ruskou rozpínavostí. V eseji

Únos Západu aneb Tragédie střední Evropy Kundera napsal: „Nespokojené nerakouské národy střední Evropy roz-bily v roce 1918 svou říši, neuvědomující si, že je, navzdory svým nedostatkům, nenahraditelná. Po první světové válce se proto střední Evropa proměnila nejprve v oblast malých, slabých států, jejichž zranitelnost umožnila jejich porobení Hitlerem a nakonec i Stalinův triumf.“³

Po válce se českoslovenští legionáři těšili veliké úctě vzhledem ke klíčové roli, jakou seřáli v získání nezávislosti. Ludvíku Kunderovi byla nabídnuta profesura na pražské konzervatoři. Odmítl ji, neboť pobýval mimo domov příliš mnoho let a ke Královu Poli, kde pak strávil zbytek života, měl velmi úzké vazby. Dal tedy přednost místu tajemníka, a později i pedagoga na konzervatoři v Brně. A v moravské metropoli, v kostele svatého Tomáše, se 16. června 1928 oženil se svou o jedenáct let mladší kolegyní z brněnské konzervatoře Miladou Jánošíkovou⁴. Rok poté, 1. dubna 1929, se jim narodilo jejich jediné dítě, syn Milan.

Ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století Ludvík Kundera vedle pedagogické dráhy také vystupoval jako sólista i komorní hráč na klavír a koncertoval po celé Evropě – ve Vídni, v Kolíně nad Rýnem, v Moskvě či v Kyjevě. Kromě toho naplňoval své umělecké vlohy v letech 1921 až 1928 i jako sbormistr pěveckého sdružení Lumír. Coby muzikolog psal knihy o dějinách hudby a články o soudobé

3 Původně francouzsky v časopise *Le Débat*, listopad 1983 (*Un Occident kidnappé ou La tragédie de l'Europe centrale*), česky poprvé v exilovém časopise *150 000 slov*, 1985.

4 Zemřela v roce 1984.

hudbě. Během druhé světové války byl předčasně penzionován, ale po osvobození se postavil do čela brněnské konzervatoře i Katedry hudební výchovy na Pedagogické fakultě University Karlovy. Vyučoval hru na klavír na Janáčkově akademii múzických umění v Brně, založené roku 1947, a v letech 1948 až 1961 byl jejím rektorem.

Kunderovi bydleli v Brně v malém patrovém dvojdomku se zahrádkou, v čísle popisném 6 v Purkyňově ulici, což byla dlouhá, rovná třída spojující Královo Pole s centrem města. V roce 1935 nastoupil Milan do základní školy spolu s Janem Trefulkou, s nímž se hned spřátelil a který se později také stal spisovatelem. Nerozluční přátelé pak v Praze coby studenti sdíleli podobný osud, protože byli oba téměř ve stejnou dobu vyloučeni z komunistické strany.

Po základní škole přešel Milan na brněnské Gymnázium kapitána Jaroše, kde v roce 1948 maturoval. To ale nebylo nejdůležitější. Kromě této běžné školní docházky, typické pro středostavovské dítě, se Milanovi dostalo ještě důkladného hudebního vzdělání – nejprve od otce, posléze od dalších renomovaných hudebníků –, které značně ovlivnilo jeho pozdější tvorbu.

Milan už od malička vídal otce hrát na klavír. Skrz dveře slýchával, jak donekonečna cvičí skladby zejména moderních autorů, Stravinského, Bartóka, Schoenberga, Janáčka. Zatímco v jiných měšťanských rodinách se děti učily hrát na piano ze zvyku, protože v jejich společenské třídě se slušelo ovládat hru na nějaký hudební nástroj, u Kunderů byla hudba životní nutností. Pro Ludvíka nepředstavovala ani zdaleka společenskou konvenci, ale způsob života, vztahování se ke světu. Bylo tedy přirozené, že zatímco se jiné děti učily teprve slabikovat, on svého syna již učil vznešený jazyk hudby.